

Nació de la multitud, multitud de nacions

Algunes notes sobre la crisi de l'Estat nacional i les seves alternatives

Raimundo Viejo Viñas

Professor de Teoria Política
Dept. de Ciències Polítiques i Socials
Universitat Pompeu Fabra
C/Ramon Trias Fargas, 25-27
08005 Barcelona
Telèfon: + 34 93 542 28 36
Fax: + 34 93 542 23 73
Despatx: 20.114
E-mail: raimundo.viejo@upf.edu
www.raimundoviejo.info/

0. “POST...” QUÈ?

Un analista del futur que examini el discurs polític d'avui haurà de concloure que l'esperit de la nostra època, el *Zeitgeist* dels nostres dies, ha estat marcat per l'ús generalitzat del prefix “post”¹. Si els anys 60 es teoritzava des del prefix “neo” (“neocorporatiu”, “neomarxista”, etc.), avui es pensa des del “post” (“postmodern”, “postindustrial”, etc...). La raó d'aquest canvi és clara: vivim un temps de crisi, un temps que ha pres consciència del canvi històric; un temps, en fi, que s'entén a si mateix com un temps de trànsit entre un món i altre. No obstant això, la paradoxa del “post” és que, tot i que inicialment va ser utilitzat com una eina conceptual per a expressar diferents crisis (de la modernitat, de la societat industrial, de l'Estat nacional, etc...), finalment sembla haver estat l'instrument teòric sobre el qual s'ha tancat de vegades la possibilitat de sortir de la crisi mateixa de la qual aquest prefix en volia ser l'expressió. En pocs casos aquest tancament de la possibilitat de resolució de la crisi del discurs polític és tan clar com en el cas de la qüestió nacional; poques fal·làcies han tingut més èxit que les generades pel discurs del “postnacional”.

0.1 NACIÓ NO ÉS ESTAT

El discurs del “postnacional” és un discurs mistificador, que confon de manera intencional alguns conceptes fonamentals (començant per les nocions d'Estat i nació). Es tracta, d'una banda, d'identificar la manca d'una política de reconeixement amb la idea de nació dels nacionalismes sense Estat (acusant-la d’“etnicista”) i, de l'altra, d'exonerar l'Estat nacional de tota responsabilitat, i per extensió (explícitament o implícita) la nació hegemònica a l'interior seu. Darrera d'aquest procedir discursiu es troba la resistència del poder sobirà dels Estats nacionals a fer front a la crisi i canvi en l'estructura de la sobirania que es produeix en el context de la globalització. Ciutadans per Catalunya en seria un bon exemple empíric d'aquest tipus de discurs resistencialista de l'Estat nacional.

Des del punt de vista de la Teoria Política es podria produir, de fet, un discurs congruent del “post-Estat-nació”, es a dir, un discurs sobre la superació de l'Estat conformat per una única nació. Molts dels Estats al món (l'Estat espanyol, per exemple) ja no caurien empíricament dins d'aquest concepte de l'Estat nacional que només accepta una nació (una concepció monista, doncs). Però és que, a més a més, amb els grans processos migratoris i la diversificació de la composició cultural de les societats contemporànies, no existeix avui cap Estat-nació al món (si és que mai ha existit) que no s'hagi de pensar com societat multicultural. La qüestió teòrica de fons en aquest cas seria si es vol un Estat respectuós amb la diversitat cultural o una determinada

¹ He desenvolupat l'argument següent de manera més detallada a «Més enllà del 'post-'», *Directa*, nr. 48, 9 de maig de 2007, p. 7 (www.raimundoviejo.info).

hegemonia cultural.

De la mateixa manera, tot i que una mica menys clarament, es podria enunciar un discurs del “post-Estat nacional”, això és, el discurs de la superació de l’Estat legitimat en la idea de nació. Encara que es reconegui que a dins d’un Estat hi ha més d’una nació i es trenqui doncs amb una concepció monista del “demos”, sempre es pot conservar la nació com la instància de legitimació de l’Estat. En aquest sentit, que un Estat deixi de pensar-se com uninacional i esdevingui un Estat multinacional no impedeix, però, que pugui seguir funcionant com Estat nacional (sempre que hi hagi dos nacions almenys que legitimin el poder estatal). El problema teòric aquí seria argumentar la no necessitat de la nació per legitimar-se, de la manera que proposa, per exemple, el “patriotisme constitucional” de Dolf Sternberger i Jürgen Habermas².

En termes teòrics, tampoc no seria incongruent, en fi, un discurs “post-nacionalista”. En la mesura que el nacionalisme no pressuposa cap solució institucional particular (aquestes serien l’independència, la confederació, la federació, el condomini, etc.), sinó la reivindicació de la dignitat de naixença i el reconeixement d’una discriminació cultural amb l’objectiu de reparar els danys que provoca una hegemonia nacional qualsevol, una vegada reconeguda l’existència del conflicte caldria pensar en les seves eventuais solucions. Des d’un discurs “postnacionalista”, es podria afirmar de manera congruent, que una vegada reconeguda la diversitat nacional i la necessitat d’un marc de convivència institucional entre múltiples nacions dins d’un mateix territori, el nacionalisme pròpiament dit hauria de desaparèixer. En aquest sentit, no cal confondre nacionalisme amb xovinisme, és a dir, amb el convenciment que la pròpia nació és millor que la resta. El nacionalisme (inclòs el nacionalisme dels Estats nacionals) tampoc no s’hauria de confondre amb imperialisme, és a dir, amb la voluntat d’imposició d’un Estat nacional (i no una nació) sobre una altra nació o més externa (o externes) a l’Estat.

Totes aquestes línies argumentals són possibles i totes poden demostrar els límits teòrics (empírics com normatius) de la prèdica “postnacional” i desvelar les mistificacions diverses a què indueix aquesta. En el moment actual, però, la crisi de la gramàtica política moderna, expressada per la crisi del discurs polític que identifica l’ús encertat del prefix “post”, no ens permet anar més enllà en l’estudi de la qüestió nacional sense tenir en consideració el context de la crisi de l’Estat nacional (que no de la nació), es a dir, la crisi del vincle constitucional entre Estat i nació. Aquesta és, a més a més, la crisi mateixa de la sobirania que es diu nacional d’acord amb l’accepció clàssica del concepte de sobirania³.

1. ESTAT, SOBIRANIA, MOVIMENT

Un Estat és un tipus específic de poder sobirà: un poder de vida i mort (*vitae necisque potestas*) o com diria Michel Foucault, “un dret de mort i un poder sobre la vida”⁴. No és necessàriament l’única modalitat de sobirania possible, tot i que ha estat la principal forma en que s’ha articulat el poder sobirà al llarg del temps. En els temps moderns, però, la legitimació del poder sobirà s’ha modificat i així, la idea d’un poder d’origen diví va cedir el lloc a la idea de nació, és a dir, de la igualtat en la naixença que es contraposa al privilegi dels estaments propi de l’*Ancien Régime*.

En efecte, des que el 1789 es va aprovar la Declaració Universal dels Drets de l’Home i el Ciutadà, Estat i nació es van lligar tal i com explica l’article primer: “tots els homes *neixen* lliures i iguals en drets i deures”. Aquest vincle estructura la relació entre Estat i nació sota la forma de l’Estat nacional, un vincle que constitucionalitza el poder constituent que havia emergit

² Es pot trobar una crítica més aprofundida al meu article «Una nota sobre el patriotisme constitucional», *Directa*, nr. 57, 11 de juliol de 2007, p. 7 (www.raimundoviejo.info).

³ Ens referim al concepte de sobirania tal i com va ser descrita per Jean Bodin, als inicis de la modernitat (1576), en la seva obra mestra, *Les six livres de la République*.

⁴ Vid. Foucault, Michel (1976): «La volonté de savoir», *Histoire de la sexualité I*, Paris: Gallimard, p. 175.

durant el procés revolucionari i que arribava a la seva fi amb l'adopció del marc constitucional. El poder que així s'organitzava, és a dir, el poder que enquadrava cada ésser humà en el moment del seu naixement sota un poder sobirà determinat que li conferia una igualtat jurídica, suposava un trencament fonamental amb la legitimitat absolutista. S'engegava d'aquesta manera una nova forma de legitimitació que revolucionava els fonaments de l'Estat absolutista, fundant l'Estat de dret i, amb ell, la forma de dominació que Michel Foucault anomenaria "biopoder" o "biopolítica"; un poder que ja no calia exercir des de fora dels cossos sobre els cossos, sinó que s'exercia des de l'interior d'aquests disciplinant-los sota el comandament del nou poder sobirà que era l'Estat nacional.

Malauradament, l'Estat nacional no va realitzar la igualtat de naixença, ja que sota la invocació de la neutralitat cultural va afavorir clarament una cultura hegemònica dins del seu territori. La reacció a aquests processos de hegemonia i assimilació subsegüent serà l'aparició dels nacionalismes sense Estat. L'èxit mobilitador d'aquests (fins a provocar la ruptura del sobirà i la secessió) va suposar, però, la mimesi de les polítiques de (no) reconeixement de l'Estat nacional. Els processos de descolonització al tercer món i, sobre tot, les seves conseqüències en són una bona prova de les limitacions de la estratègia d'alliberament basada en la consecució de l'Estat nacional.

1.1 NACIÓ DE LA MULTITUD, MULTITUD DE NACIONS

L'explicació de per què una i altra vegada, sempre que hi ha hagut una voluntat de construir una hegemonia cultural, ha aparegut una resposta contracultural és senzilla: la política del moviment no és reductible a la biopolítica o, si es prefereix, el moviment no es pot subsumir dins del sobirà. Per això, només modificant-se l'estructura de la sobirania tal i com s'organitza en l'Estat nacional podrien els moviments d'alliberament nacional aconseguir una altra política del reconeixement. La globalització ha produït les condicions d'aquest canvi de la sobirania.

En efecte, amb l'esdevenir global del món la modalitat de sobirania pròpia de l'Estat nacional ha entrat en crisi junt amb el conjunt de la gramàtica política de la modernitat. Les condicions organitzatives del capitalisme cognitiu han modificat l'estructura del comandament que s'ha fet reticular, desterritorialitzada, a-cèntrica i automatitzada. La subjectivitat pròpia del sobirà modern cedeix el seu lloc a la constitució de una tecnoestructura biopolítica governada pel principi TINA (There Is No Alternative): els Estats nacionals segueixen les indicacions de les estructures tecnocràtiques globals com el FMI, el Banc Mundial i altres buidant de contingut els drets associats al fet de néixer, és a dir, a la sobirania nacional.

Avui ja no hi ha l'un que decideix sobre l'excepció com feia el sobirà modern, sinó que el comandament s'organitza mitjançant l'encadenació d'una sèrie de decisions que se segueixen a la seva vegada del psiquisme consumista del món desenvolupat, els mecanismes tecno-financers que ho faciliten i les maquinàries militar-policials que articulen nous protectorats que promouen la transferència de poder des de l'Estat nacional a una sola tecnoestructura imperial. Els casos de Kosova, Iraq i Afganistan segurament constitueixen els exemples més extrems d'una mateixa lògica globalitzadora compartida amb la transferència de poders des dels Estats nacionals a la Unió Europea i des d'aquesta a les institucions del comandament global com el G-8.

En un context com aquest, les reaccions "sobiranistes" (de la sobirania moderna dels Estats nacionals) protagonitzades pels governs d'Amèrica Llatina (Veneçuela, Bolívia, etc.) poden expressar el canvi de les estructures d'oportunitat política induïdes pels moviments, però no ofereixen una alternativa al comandament global. Front al progrés uniformitzador i estandaritzador que avança en l'espai llis del mercat global i la tecnoestructura, però, es contraposa avui la proliferació de processos de subjectivació antagonistes (així, per exemple, l'indigenisme a Amèrica Llatina). Aprofitant el procés de democratització global, aquestes subjectivitats antagonistes afavoreixen la reformulació de la sobirania, però no pas com la potestat de l'un per a decidir sobre l'excepció (cosa que es veu per contra en la generalització

dels mecanismes d'excepció per part dels Estats nacionals, des de la *Patriot Act* nord-americana a la *Ley de partidos* espanyola), sinó com exercici efectiu del dret a decidir sobre aquelles qüestions que afecten als col·lectius protagonistes.

A la pràctica aquest canvi suposa la proliferació d'una multitud de subjectivitats productora de drets i capaç d'exigir el seu compliment mitjançant l'acció col·lectiva. Com tal multitud no és un "poble" ni un conjunt de "pobles", es a dir, una "multitud ordenada", a la manera que Thomas Hobbes parlava del "poble" com la transposició de la unitat del poder sobirà al cos social. Es tracta, però, d'una multitud entesa a la manera de Spinoza, una proliferació de subjectivitats que no coneix límits, que es desenvolupa en l'espai-temps absolut del procediment democràtic; una multitud de singularitats de naixença, una multitud de nacions composta de nacions de la multitud.